

ЛІТЕРАТУРА

1. Бордовская Н.В. Педагогика / Н.В. Бордовская, А.А. Реан. – СПб. : Питер, 2000. – 304 с.
2. Додонов Б.И. Структура и динамика мотивов деятельности / Б.И. Додонов // Вопросы психологии. – 1984. – № 4. – С. 126–130.
3. Загвязинский В.И. Преподавание как творческий процесс / В.И. Загвязинский // Вестник высшей школы. – 1987. – № 7. – С.22–29.
4. Зимняя И. А. Педагогическая психология / Зимняя И.А. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1997. – 480 с.
5. Зязюн І.А. Естетичні засади педагогічної майстерності / І.А. Зязюн // Професійна освіта. – 2006. – №3. – С. 6–11.
6. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Ильин Е.П. – СПб. : Питер, 2000. – 502 с.
7. Исаев И.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Исаев И.Ф. – М. : Академия, 2002. – 208 с.
8. Каган М.С. Человеческая деятельность / Каган М.С. – М. : Политиздат, 1974. – 247 с.
9. Кон И.С. В поисках себя: Личность и самосознание / Кон И.С. – М. : Политиздат, 1984. – 237с.
10. Левина М.М. Технологии профессионального педагогического образования / Левина М.М. – М. : Академия, 2001. – 272 с.
11. Леонтьев Д.А. От социальных ценностей к личностным: социогенез и феноменология ценностной регуляции деятельности / Д.А. Леонтьев // Вестник МГУ. – 1997. – № 1. – С. 20–27.
12. Осницкий А.К. Проблемы исследования субъектной активности / А.К. Осницкий // Вопросы психологии. – 1996. – № 1. – С. 5–19.
13. Павлютенков Е.М. Формирование мотивов выбора профессии / Павлютенков Е.М. – К. : Радянська школа, 1980. – 143 с.
14. Педагогика высшей школы / [под ред. М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович, С.Л. Кандыбович]. – Мн. : Харвест, 2006. – 320 с.
15. Философский словарь / [под ред. И.Т. Фролова]. – М. : Политиздат, 1991. – 576 с.

УДК 378.147./658.

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАД ЕТИЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Косинська О.А., к. пед. н., доцент

*Кримський економічний інститут ДВНЗ
«Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана»*

У статті викладені основні положення підготовки фахівців до реалізації засад етичного менеджменту в професійній діяльності, зокрема, удосконалення змісту та технології навчання у виші, створення відповідного мікросередовища.

Ключові слова: менеджмент, етичний менеджмент, підготовка фахівців, навчально-виховний процес, організаційна культура.

Косинская Е.И. ПОДГОТОВКА СПЕЦИАЛИСТОВ К РЕАЛИЗАЦИИ ПОЛОЖЕНИЙ ЭТИЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТА / Крымский экономический институт ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет им. Вадима Гетьмана», Украина.

В статье изложены основные положения подготовки специалистов к реализации основ этического менеджмента в профессиональной деятельности, а именно усовершенствования содержания и технологии обучения в вузе, создания соответствующей среды.

Ключевые слова: менеджмент, этический менеджмент, подготовка специалистов, учебно-воспитательный процесс, организационная культура.

Kosinskaya E.I. EDUCATION OF PROFESSIONALS FOR REALIZATION OF ETHICAL MANAGEMENT BASICS / Crimean economic institute «Kiev national economic university of Vadim Hetman», Ukraine.

The article highlights the fundamentals of education of specialists for realization of ethical management basics in professional activity, specifically the improvement of content and technology of teaching in higher education establishment, and creation of appropriate environment.

Key words: management, ethical management, education of specialists, educational processes, organizational culture.

В умовах ринкової економіки все актуальнішою стає проблема підготовки управлінців для усіх сфер економіки. Відомий спеціаліст з менеджменту Пітер Друкер підкреслює, що «підготовка менеджера стала необхідністю ... тому що сучасне підприємство стало одним із найважливіших інститутів нашого суспільства» [1, с. 193]. Це повною мірою відчуло українське суспільство і українська економіка, а система освіти відреагувала на зростаючі потреби у кваліфікованих менеджерах збільшенням обсягів набору і розширенням мережі навчальних закладів, які ведуть підготовку фахівців з цього напрямку. Саме в роки незалежності підготовкою менеджерів стали займатися більшість вищих навчальних закладів як державної, так і недержавної форм власності. За цей час підготовлено таку кількість спеціалістів, що, як твердять центри зайнятості, саме серед них чи не найбільше не працевлаштованих за спеціальністю. Разом з тим, катастрофічно не вистачає ефективних менеджерів, здатних працювати в динамічних умовах ринку і саме це, на думку таких вчених як А. Кредісов, Є. Панченко, В. Кредісов є однією із причин неефективного управління підприємствами в усіх сферах економіки.

Зміни в суспільстві, його поступальний розвиток висувають нові вимоги до менеджменту, на які має реагувати система підготовки фахівців, а також враховувати їх динаміку і забезпечувати здатність спеціалістів-менеджерів пристосовуватись до нових умов. На сьогодні накопичився значний зарубіжний та вітчизняний досвід підготовки менеджерів. Як свідчать наукові дослідження та практика, він дозволяє виявляти вузькі місця та нереалізовані можливості, постійно удосконалювати навчально-виховний процес у вищих навчальних закладах та швидко реагувати на зростаючі вимоги до фахівців з управління. Разом з тим організація та зміст підготовки спеціалістів з управління у вищих навчальних закладах України неповною мірою враховує необхідність формування у студентів загальної та етичної культури, використання засад етичного менеджменту у майбутній професійній діяльності.

Тема статті пов'язана з планом НДР Кримського економічного інституту ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана»: «Інноватика психолога – педагогічних основ розвитку внутрішнього світу особистості студента» (державний реєстраційний номер 0110U002995).

Дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців свідчать про необхідність нових підходів до практики менеджменту та підготовки менеджерів. Зокрема все частіше говорять про необхідність реалізації етичних засад у бізнесі та менеджменті. На наш погляд, заслуговує на увагу робота М. Лучко «Етика бізнесу – фактор успіху», у якій розглядаються усі сторони бізнесових взаємовідносин організації, особливо як зароджується етика бізнесу у сучасній Росії, оскільки в українському бізнесі мають місце подібні тенденції. Проблемам етичної моралі, етичного та соціального менеджменту присвячені дослідження О. Білоруса, В. Косарева, Р. Пустовійт, О. Сосніна та інших українських вчених. Як свідчать публікації, ця проблема цікавить не тільки науковців, але й практиків. Сучасні керівники все частіше аналізують причини успіхів та невдач у діяльності підприємств як вітчизняних, так і зарубіжних, намагаючись виявити помилки, невикористані резерви і оцінити наявний потенціал. Багато з них розуміє значення соціально-психологічних та культурних факторів, що впливають на діяльність підприємств різних галузей економіки. Окремі спеціалісти з управління відмічають, що в теорії менеджменту 60–70% займає поведінковий аспект, очевидною стає соціологізація та психологізація процесу управління, все більше проявляється гуманізація, актуальнішою стає реалізація етичних засад у бізнесі та менеджменті.

Все це зумовлює необхідність удосконалення підготовки фахівців з менеджменту, здатних реалізувати етичні засади в управлінні, що є необхідною умовою сучасного бізнесу.

Метою статті є розробка основних положень системи підготовки фахівців до реалізації засад етичного менеджменту в сучасному вищому навчальному закладі.

Сучасний менеджмент найчастіше пов'язують із бізнесом, тому вважають, що мірою його результативності є прибуток підприємства. Мірою ефективності менеджменту, на наш погляд, має стати не тільки оптимальність реалізованих ресурсів, а й дотримання суспільно значимих цінностей, що сприяє досягненню максимально очікуваних результатів. Саме з цим пов'язана необхідність етичного менеджменту, тобто менеджменту, в основі якого знаходяться етичні засади – норми та правила взаємовідносин не тільки керівників і підлеглих, керівників різних рівнів, але й відносин із споживачами, партнерами та конкурентами. З огляду на соціальну природу менеджменту етичний менеджмент повинен стати нормою не залежно від галузей економіки. Характерно також, що він є одним із нематеріальних ресурсів не тільки організації, а й суспільства.

Якщо розглядати менеджмент в широкому розумінні як функцію чи діяльність щодо керівництва людьми в найрізноманітніших організаціях, то він повинен ґрунтуватися на реалізації етичних цінностей,

норм, правил на рівні трудового колективу та у взаємовідносинах з іншими суб'єктами економіки. Це забезпечить перш за все реалізацію соціальних потреб людей, та сприятиме ефективності економічних відносин, суб'єктами та об'єктами яких також виступають люди. Наукові дослідження та практика менеджменту свідчать, що характерною ознакою майбутнього менеджменту буде саме його морально-етична і соціальна спрямованість.

Аналіз літературних джерел та практики управління сучасними підприємствами дає підстави стверджувати, що реалізація засад етичного менеджменту у практичній діяльності керівників різних рівнів управління організаціями залежить від:

- 1) росту загальної та морально-етичної культури суспільства загалом та бізнесу зокрема, що є одним із важливих показників та умов розвитку не тільки організацій, економіки, але й людства;
- 2) розвитку особистості (споживача, працівника, керівника тощо) як найбільшої цінності суспільних та економічних відносин;
- 3) розвитку організаційної культури підприємств;
- 4) наявності освічених та висококваліфікованих спеціалістів з управління;
- 5) готовності менеджерів до зміни акцентів в управлінні і ін.

Щодо росту загальної та морально-етичної культури сучасного суспільства ведуться бурхливі суперечки. На рівні пересічних громадян побутує думка, що відбувається деградація цінностей та відносин, домінування матеріального над духовним. Однак історія свідчить, що все таки відбувається прогрес і у сфері культури, хоча і не такими темпами, як хотілось би. Інакше не виникла б і не розвивалася б етика як наука та як прикладна галузь, наприклад, етика бізнесу. Розвиток суспільства безпосередньо пов'язаний з розвитком людини, особливо з її соціалізацією та індивідуальним розвитком особистості. Особистість у процесі життєдіяльності не тільки набуває певних якісних характеристик, а й вимагає поваги, уваги, взаємовідносин, які ґрунтуються на принципах моралі та етики.

Дослідження також підтверджують розвиток організаційної культури підприємств і все більшу увагу керівників до цього феномену. Сучасна організаційна культура базується на морально-етичних принципах, традиціях та цінностях, вона є основою етичного менеджменту в організації. Як свідчить практика, наявності умов і розуміння необхідності реалізації засад етичного менеджменту у практиці управління недостатньо – потрібна ще і готовність керівників усіх рівнів до зміни акцентів в управлінській діяльності. В умовах України ця проблема залишається гострою, оскільки значна частина керівників підприємств та їх структурних підрозділів взагалі немає спеціальної професійної підготовки. Частина керівників уявляє управління в умовах ринкової економіки як владу сили, основу якої становлять авторитарно-силові методи впливу та жорсткі відносини. Часто це реалізується на рівні трудового колективу, що призводить до мінімальної продуктивності праці, а значить і значних економічних втрат. Однак такі підходи у взаємовідносинах з партнерами та споживачами не просто неефективні, а шкідливі, бо негативно позначаються на ділових стосунках і призводять до економічних втрат. Особливо це проявляється у сфері послуг, зокрема в туризмі. Саме недотримання норм етики і моралі в процесі надання туристичних послуг приводить, перш за все, до втрати партнерів і споживачів. Низький рівень культури обслуговування, порушення морально-етичних норм найчастіше притаманний підприємствам, працівники яких не мають достатньої кваліфікації, а рівень організаційної культури низький. Тому, на наш погляд, одним із шляхів реалізації етичних принципів в управлінні організаціями є необхідність підготовки кваліфікованих фахівців. Саме на цей аспект варто звернути увагу працівників вищих навчальних закладів, які забезпечують підготовку спеціалістів з управління.

Незважаючи на те, що підготовка професіоналів з менеджменту для української вищої школи відносно нова, вже накопичений певний досвід, який дозволяє удосконалювати процес підготовки фахівців з урахуванням тенденцій розвитку економіки загалом та менеджменту зокрема. Для того щоб менеджер зміг реалізувати етичні засади в професійній діяльності, потрібні певні знання та навички. Однак наші дослідження свідчать, що цього не достатньо. Необхідно також формувати ще в студентські роки етичні цінності, звичку дотримуватись етичних правил та норм як у повсякденному житті, так і в стосунках з діловими партнерами, підлеглими, колегами, навіть конкурентами. Саме сформовані етичні норми повинні стати чи не найважливішими регуляторами поведінки та професійної діяльності.

Навчально-виховний процес у вищому навчальному закладі чутливо реагує на зовнішні фактори, запити та потреби суспільства. Вирішальне значення мають такі зовнішні чинники, як загальний рівень культури суспільства – саме він впливає на формування етичних цінностей і визначає їх цінність і значимість у всіх видах суспільних відносин; домінуючі принципи соціально-економічних відносин; зростання ролі етичного менеджменту; ставлення до етики і моралі у соціокультурному середовищі конкретних організацій та бізнесу загалом; стимулювання соціальної відповідальності тощо.

Не менше значення мають і внутрішні чинники, а саме: усвідомлення особистістю значимості етичних засад у житті суспільства і професійній діяльності; формування потреби дотримуватись етичних правил і норм; свідоме сповідування етичних цінностей і прагнення до їх реалізації у повсякденному житті та

професійній діяльності; організаційна культура навчального закладу, побудована на морально-етичних принципах.

Проведені опитування студентів свідчать, що майже у 60% опитаних домінують матеріальні цінності, важливість морально-етичних цінностей у житті та бізнесі відмічає лише кожний сьомий студент. Цікаво, що терпіти неетичне ставлення до себе студенти категорично не хочуть, однак дотримуватись етичних норм у стосунках не вважають за необхідне. Це підтверджує необхідність акцентування уваги в навчально-виховному процесі на формуванні внутрішнього світу майбутнього фахівця, його цінностей, загальної та етичної культури – того, що суттєво буде впливати на його професійну діяльність.

Процес підготовки фахівців з менеджменту має поєднати можливості соціального та навчально-виховного середовища і потреби та прагнення кожного студента, який хоче стати успішним менеджером. Для реалізації цього завдання необхідно, з одного боку, забезпечити змістовну сторону навчального процесу, з другого – створити відповідне мікросередовище у навчальному закладі, яке стимулювало б формування етичних цінностей, їх реалізацію в поведінці кожного студента як у ВНЗ, так і поза його межами, а також спонукати кожного студента до індивідуального саморозвитку особистості високого рівня загальної культури та духовності.

Опитування студентів свідчить, що в студентському, та й у молодіжному середовищі загалом, сформувалася субкультура, яка відрізняється не дотриманням, а порушенням етичних норм і правил. Зокрема 44% опитаних відмітили, що використовують ненормативну лексику у спілкуванні і вважають це нормою, ще 26% використовують її у своєму середовищі, бо не хочуть відрізнятись від ровесників, 4% опитаних вважають використання ненормативної лексики в спілкуванні ганебним, інші виразили своє пасивне ставлення щодо культури спілкування в студентському середовищі та в соціумі.

Більшість студентів вважає, що необхідно дотримуватись правил етикету, однак систематично їх порушує. Майже кожен третій студент перестає вітатися із викладачем, якщо він уже не викладає на даному курсі і не вважає це порушенням правил етикету хоча причин такої поведінки пояснити не може. Студенти просто не задумуються над тим, що привітання є проявом елементарної культури. Це свідчить про необхідність підвищення загальної культури майбутніх фахівців. Наукові дослідження свідчать, що загальна культура особистості формується, перш за все середовищем, а також у процесі саморозвитку особистості. У будь-якому випадку навчально-виховний процес у вищому навчальному закладі впливає не тільки на рівень, знань, умінь та навичок майбутніх спеціалістів, а й на рівень їх вихованості та загальної і морально-етичної культури. Однак підготовка фахівців зводиться переважно до розумового розвитку, озброєння знаннями, уміньми та навичками, а розвиток особистості, її внутрішнього світу відходить на другий план. Більшість викладачів вищих навчальних закладів вважає, що їх завдання – навчати, бо студенти настільки дорослі, що самі свідомо здатні займатися своїм розвитком та самовдосконаленням. Значною мірою це справді так, однак соціальна місія викладача по своїй природі полягає у вихованні змістом предмету, громадянською позицією, власним прикладом тощо.

Аналіз змісту підготовки менеджерів показав, що необхідно більше уваги акцентувати на гуманітарній підготовці майбутніх спеціалістів. Особливого значення набуває вивчення філософії, етики, вітчизняної та зарубіжної культури тощо. Це фундамент для професійної підготовки фахівців, які будуть працювати з людьми і брати участь у створенні матеріальних та нематеріальних благ для споживачів. Саме цикл соціально-гуманітарних дисциплін дозволяє формувати світогляд, цінності, ставлення людини до себе та інших людей, поведінку особистості і проявляти все це у професійній діяльності. Разом з тим, зважаючи на особливості управлінської діяльності, на наш погляд, цикл професійно орієнтованих дисциплін доцільно доповнити «Діловим етикетом», «Етикою бізнесу», «Етикою ділового спілкування», а на рівні кваліфікації магістр – «Етичним менеджментом».

Потребує і удосконалення навчально-виховного процесу, використання сучасних інноваційних технологій. Більшість педагогів вважає, що використання сучасних комп'ютерних технологій сприятиме підвищенню якості підготовки спеціалістів. Однак часто забувають, що специфікою управлінської діяльності є робота з людьми. Очевидно, що віртуальне спілкування за допомогою сучасних технологій позбавляє практики безпосереднього контакту, що негативно позначається на психологічному сприйнятті людини, умінні оцінити її психологічний стан, передбачити реакцію. Варто враховувати, що культура віртуального спілкування має свої особливості і етичні норми. Тому саме на практичних заняттях необхідно більше використовувати рольові та ділові ігри, які дозволяють не тільки виробити та закріпити професійні практичні уміння та навички, а й розвивати культуру спілкування на морально-етичних засадах, виробляти навички налагодження ділових стосунків тощо.

Особлива увага також повинна приділятися міжпредметним зв'язкам, послідовності викладу матеріалу. Велике значення також має характер взаємовідносин та спілкування як педагогів із студентами, так і у самому студентському середовищі. Наші дослідження свідчать, що значною мірою це визначається організаційною культурою навчального закладу. Організаційна культура є своєрідним мікрокліматом ВНЗ, який формується на основі загальних цінностей, традицій, звичаїв, норм, що проявляються у

стосунках в колективі та поведінці кожного його члена. Тому в основу організаційної культури навчального закладу, факультету повинні бути закладені етичні цінності, норми і правила. Це дозволить створити відповідне мікросередовище, яке ненав'язливо буде коректувати не тільки поведінку, а й цінності.

Загально відомо, що на якість підготовки фахівців великий вплив має їх практична підготовка, яка забезпечується комплексом практик. У нинішніх умовах є труднощі із налагодженням партнерських стосунків з базами практик, разом з тим, на наш погляд, при їх виборі необхідно вивчати особливості менеджменту кожного конкретного підприємства, особливо реалізацію на практиці етичних засад. Адже не секрет, що далеко не всі організації готові до реалізації етичних засад у бізнесі та менеджменті і часто при проходженні практики студенти зустрічаються саме з прикладами неетичного менеджменту, що може справити враження про відірваність теорії від практики управління, недоцільність дотримання етичних правил та норм у веденні бізнесу. Зрештою навіть негативні приклади при умілому використанні педагогів, правильній їх інтерпретації, можуть стати уроком етичного менеджменту. Тому одним із завдань економіко-управлінської чи переддипломної практики має бути вивчення особливостей реалізації етичних засад у менеджменті підприємства – бази практики. При цьому необхідно наголосити на наявності чи відсутності Етичного кодексу підприємства, реалізації моральних принципів в організаційній культурі, їх прояв у поведінці персоналу та дотриманні у діловому та міжособистому спілкуванні на всіх рівнях взаємовідносин у колективі. Отримання такої інформації можливе за умови використання спостереження, бесід із працівниками підприємства, проведення анкетування та тестування. Навички використання названих методів дослідження виробляються при вивченні «Педагогіки та психології», «Соціології», «Менеджменту», «Управління персоналом», «Психології управління» та інших соціально-економічних дисциплін. У результаті студенти повинні не тільки виявити особливості етичного (чи неетичного) менеджменту, а й розробити рекомендації щодо його удосконалення. Це дасть можливість узагальнити набуті знання, закріпити навички досліджень управлінських проблем, та виявити особливості реалізації засад етичного менеджменту на практиці.

Поєднання теоретичних знань, вироблення навичок етичної поведінки та реалізації засад етичного менеджменту, формування у студентів потреб у самовдосконаленні особистісних та професійних якостей дозволить забезпечити високий рівень підготовки до управлінської діяльності в умовах сучасних підприємств.

Функціонування сучасних підприємств в умовах зростаючої конкуренції та зміни акцентів у бізнесі вимагає реалізації засад етичного менеджменту. Більшість керівників-практиків не мають достатньої професійної підготовки з управління загалом та реалізації морально-етичних засад в управлінні тому назріла необхідність у їх професійній підготовці. Процес підготовки фахівців до реалізації засад етичного менеджменту у вищих навчальних закладах включає оновлення змісту за рахунок введення до навчального плану ряду дисциплін («Діловий етикет», «Етика бізнесу», «Етика ділового спілкування», а на рівні кваліфікації магістр – «Етичний менеджмент»), запровадження нових підходів до організації навчально-виховного процесу, які включатимуть морально-етичну складову, формування організаційної культури вузів на основі морально-етичних цінностей, правил та норм, а також формування потреби у майбутніх фахівців в постійному самовдосконаленні та розвитку духовності.

Загалом проблема підготовки фахівців до реалізації засад етичного менеджменту надзвичайно багатогранна і має багато шляхів вирішення. На сьогодні необхідний системний та комплексний підхід до теоретичного обґрунтування та практичної реалізації основних положень у навчально-виховному процесі, а також застосування новітніх технологій, досвіду вітчизняних та зарубіжних вищих навчальних закладів. Нею повинні зацікавитися не тільки викладачі вузів, а й управлінці-практики, бо тільки спільні зусилля сприятимуть вирішенню назрілих проблем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Питер Ф. Друкер Практика менеджмента / Питер Ф. Друкер. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2007. – 400 с.
2. Лучко М.Л. Етика бізнеса – фактор успеха / Лучко М.Л. – М. : Ексмо, 2006. – 320 с.
3. Пустовійт Р.Ф. Обґрунтування концепції економічної моралі та етичного менеджменту / Р.Ф. Пустовійт // Економіка і управління. – 2003. – №2. – С.48–51.